

WITTERVELD (17)

K. van Dort & A. van der Berg

Excursieleiding:	A. van der Berg en K. van Dort
Datum:	29 juni 2007
Deelnemers:	M. Bakker, F. Bos, I. Keizer-Sedlakova, B.H. Lanjouw, H. Runhaar, J.A.M. Wolf , L. Spier, J. Smittenberg, I. Zonneveld, G. de Vries

Pal onder de rook en ruim binnen de gehoorgrens van het motorcircuit van Assen ligt het Witterveld, het enige restant van een uitgestrekt hoogveen dat ooit grote delen van Drenthe en aangrenzend Fryslân bedekte, maar inmiddels zo goed als volledig is afgegraven. Ook het Witterveld ontkwam niet helemaal aan ontginning. Van omstreeks 1700 tot ver in de 19e eeuw vond er boekweitbrandcultuur plaats. De structuren van de akkertjes zijn plaatselijk nog te herkennen (vanuit de lucht). Ook werd het terrein beweid met de schapen van het nabijgelegen buurschap Witten. Later is een deel verveend op last van de gemeente Assen (De Vries 1984). Het Witterveld wordt begraasd met een schaapskudde, koeien en een paar geiten.

Het Witterveld huisvest een mozaïek van vochtige en droge heide, en hoogveen (habitatype H7110A) met meerstallen, de Meeuwenvennen. In een slenk met een ondergrond van keileem ligt een kleine, nog levende hoogveenkern. Ondanks het regelmatig optreden van brand is in het terrein een uitzonderlijk fraai hoogveenberkenbroek (habitatype H91D0), aanwezig. Bovendien is het terrein een belangrijk leefgebied voor adders. Reden genoeg om het 482 ha metende reservaat op te nemen in de reeks van Natura 2000 gebieden.

Het Witterveld was tot 2005 in beheer en in eigendom van de gemeente Assen. Deze verhuurde het gebied sinds 1891 aan het Ministerie van Defensie, die het voornamelijk gebruikte als veiligheidszone voor het aan de noordkant van het gebied gelegen schietterrein. In 2006 is het Witterveld verkocht aan het Ministerie van Defensie, die sindsdien ook het beheer heeft overgenomen. In verband met schietoefeningen, die vrijwel dagelijks plaatsvinden, worden op het terrein zelden pottenkijkers toegelaten. Op 29 juni werd er niet geschoten, een buitenkansje voor de PKN. Een rustig dagje is het echter niet geworden als gevolg van internationale motorraces op het naastgelegen TT-circuit. Informatief was de excursie wel, in belangrijke mate dankzij de inbreng van Geert de Vries, die het terrein al decennialang in de gaten houdt en erg goed op de hoogte is van de historie en de verschillende pogingen tot ontwatering heeft bedocumenteerd (De Vries 1984).

PIONIERS OP HUMEUS ZAND EN STEILKANTJES

We verzamelden ons bij de slagboom aan de westkant en trokken vervolgens oostwaarts het terrein in via een pad door een droge heide (*Callunetum*). Als gevolg van militaire graafactiviteiten is volop microreliëf aanwezig. Op humeus zand en steilkantjes zijn allerlei lastig te herkennen pionierkorstmossen aan te treffen, onder meer met alle vier *Placynthiella*-soorten die ons land telt. Van dit *Biatoratum uliginosae typicum* (*Biatora uliginosa* is een oude naam van *Placynthiella uliginosa*) maakten we de eerste opnamen (tabel 1 opname 1 t/m 4). Op een voormalige tankwal in het centrum van het reservaat bezochten we één van de weinige groeiplaatsen van *Cladonia phyllophora*, een pionier van stuifzand en heide (opname 5 en 6). Het Randstapelbekertje is na een periode van afwezigheid de laatste jaren weer in ons land opgedoken (www.blwg.nl). Op een steilkantje ontdekten we bovendien het korrelig thallus van het zeldzame *Lichenomphalia umbellifera* (synoniem *Omphalina ericetorum*) met enkele trechtersvormige vruchtlichamen (paddenstoeltjes) waar de naam Gewoon veentrechtertje aan refereert. *Lichenomphalia umbellifera* verkeerde in gezelschap van onder meer *Cladonia incrassata*, *C. macilenta* en *Micarea viridileprosa* (opname 7 t/m 10). *Omphalina ericetorum* geeft de voorkeur aan humeuze omstandigheden en vertegenwoordigd de venige kant van het *Biatoratum uliginosae*. Het groeit in het Witterveld ook op rottend hout, zoals bleek bij de grondige inspectie van een vermolmd berkenstobbe.

Tabel 1. Pioniers op humeus zand en veen. Opname 1 t/m 4: *Biatoretum uliginosae typicum*; opname 6 en 7 *Biatoretum uliginosae* met *Cladonia phyllophora*, opname 7 t/m 10 *Biatoretum uliginosae* met *Lichenomphalia umbellifera*; opname 11 t/m 15 '*Cladonietum incrassatae*'.

Opname	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
Opp. proefvlak (dm ²)	3	9	3	9	9	9	6	9	3	3	9	6	6	9	9	
Bedekking totaal (%)	45	5	15	35	25	50	80	60	70	70	95	65	90	80	45	
Bedekking kruidlaag (%)	0	3	0	4	3	7	3	20	2	0	2	0	2	0	25	
Bedekking moslaag (%)	45	4	15	33	25	50	3	45	70	65	70	20	80	80	25	
Biatoretum uliginosae																
Placynthiella dasaea	1	. 2m	2b
Placynthiella icmalea	. 2m	. 2m
Placynthiella uliginosa	. +	. 2m	2m	1	.
Placynthiella oligotropha	. 2m
Micarea viridileprosa	2m	.	.	.	1	.	1	.	.	1	2m	.	.	2m	.	.
Cladonia phyllophora	1	3
Lichenomphalia umbellifera	4	2a	3	2b
Cladonia incrassata	2b	2b	3	2b	2a	2b	.
Begeleidende mossen en korstmossen																
Campylopus flexuosus	1	. 2m
Campylopus introflexus	+	.	. 2m	.	1	.	.	1
Campylopus pyriformis	.	.	1	1	2m	.	1	.	.	. 2m	2a	.	2a	.	.	.
Cephalozia connivens	2a	2b	2a
Cephaloziella divaricata	.	.	1	.	+	.	r 2m	+
Cladonia caespiticia	.	.	2a
Cladonia coccifera	.	.	.	r	2a	2a	.	+	+	2b	.	.
Cladonia coniocraea	+	.	.	.
Cladonia digitata	2a	.
Cladonia fimbriata	+	1	+	.
Cladonia floerkeana	+	2b	3
Cladonia glauca	3	.
Cladonia gracilis	.	1
Cladonia grayi 2m	2a
Cladonia macilentia	2b 2m	.	.	.	1	2a
Cladonia ramulosa	+	2m
Dicranella heteromalla	.	. 2m
Dicranum scoparium	.	.	.	+	+
Hypnum jutlandicum	1	+	2a	.	1	2a	.	+	+	2a	2a	.	3	.	.	.
Pohlia nutans	.	.	.	r	+
Vaatplanten																
Betula pubescens	1
Calluna vulgaris	.	+	.	.	+	.	+	2b	+
Deschampsia flexuosa	.	.	.	1	1	2a	.	.	+
Drosera intermedia	+
Erica tetralix	+	1
Eriophorum angustifolium	2a
Molinia caerulea	.	+	+	.	+	.	2b
Rumex acetosella	r

VEENMOSBERKENBROEK

Na het minuscule werk met korstmossen verruimden we onze blik naar grootschaliger landschapselementen en richtten we onze aandacht op het hoofddoel van de excursie: het veenmosberkenbroek. Wellicht mede dankzij de maatregelen die zijn genomen om de afvoer van water te vertragen, zoals het dichten van greppels en sloten, ligt dit zeldzame bostype er in het Witterveld uitzonderlijk fraai ontwikkeld bij. In de kruidlaag veel bulten van *Eriophorum vaginatum* in mozaïek met *Empetrum nigrum* en *Erica tetralix* (opname 16). Veenmossen bedekken de bosbodem. Te midden van triviale eutrafente soorten is in dit bos ook het zeldzame Violet veenmos, *Sphagnum russowii*, aangetroffen. Het veenpakket is minstens 1 meter dik.

Opname 16. *Erico-Betuletum pubescentis* (nummer Anja van der Berg 07119).

Opp. proefvlak (m ²)	100
Bedekking totaal (%)	96
Bedekking boomlaag (%)	10

Bedekking struiklaag (%)	0
Bedekking kruidlaag (%)	60
Bedekking moslaag (%)	70
Hoogte (hoge) boomlaag (m)	4
Boomlaag	
Betula pubescens	2a
Kiemplanten houtige gewassen	
Pinus sylvestris	+
Betula pubescens	+
Kruidlaag	
Empetrum nigrum	2b
Erica tetralix	2b
Eriophorum angustifolium	2m
Eriophorum vaginatum	2b
Molinia caerulea	+
Oxycoccus macrocarpos	1
Oxycoccus palustris	2m
Mossen	
Aulacomnium palustre	+
Cephalozia connivens	2m
Hypnum jutlandicum	2a
Odontoschisma sphagni	1
Pleurozium schreberi	1
Polytrichum juniperinum	+
Sphagnum fallax	3
Sphagnum fimbriatum	2a
Sphagnum russowii	+

HOOGVEENKERN EN MEEUWENVENNEN

Na de lunch bereikten we de hoogveenkern met de meerstallen die bekend staan als de Meeuwenvennen. De interne variatie van het hoogveen is ter plaatse uitzonderlijk groot. Het geheel bestaat uit moeilijk begaanbare hoge bulten en slenken en een deel met veenmosbulten van meer bescheiden omvang waarin veel *Oxycoccus palustris* en *Andromeda polyfolia*, de meest vertederende kensoort van het *Erico-Sphagnetum magellanici*. Uiteraard zijn hier ook de fraai rode kussens van *Sphagnum magellanicum* volop aanwezig. Naar de randen van de hoogveenbegroeiing is de begroeiing wat eenvormiger met *Molinia caerulea* en eutrafente veenmossen. Ook komt hier *Polytrichum strictum* (synoniem *P. juniperinum* var. *affine*) voor, het weinig bekende bultvormende Veenhaarmos. Al met al vertegenwoordigt de hoogveenkern voor Nederland een unieke natuurhistorische waarde (De Vries 1984). Dat heeft niet iedereen zich altijd even goed gerealiseerd. In het verleden is zelfs geprobeerd om de meerstal tot visvijver om te vormen. Een succes is dat niet geworden. Ondanks de toediening van forse hoeveelheden per spoorwagens aangevoerde voedingsstoffen overleefde de uitgezette vis niet in het zure water. Het huidige voorkomen van *Nuphar lutea* getuigt nog van de bemesting indertijd.

‘CLADONIETUM INCRASSATAE’

Aan het eind van de middag brachten we nog een bezoek aan het naastgelegen Hoedveen, een door Galloways begraasd complex met droge en natte heide. Hier hielden we nog even halt bij een veenafraving met steilkanten om kennis te maken met een pioniergezelschap dat door Barkman (1989) is beschreven als *Dicranello cerviculatae-Campylopodetum pyriformis* (opname 10 t/m 15). Deze gemeenschap van veenkantjes in hoogveengebieden is idealiter opgebouwd uit een combinatie van Ericion-soorten, blad-, lever- en korstmossen. Op veen vormt de Turflucifer meestal het hoofdbestanddeel van de begroeiing, zodat het *Campylopedo-Cladonietum*, volgens Barkman naar eigen zeggen, beter ‘*Cladonietum incrassatae*’ had kunnen worden genoemd. Inderdaad blijkt uit tabel 1 dat *Dicranella cerviculata* ontbreekt en dat de tweede door Barkman als ‘trouw’ opgevoerde begeleider, *Campylopus pyriformis*, ook in het *Bioretum uliginosae* veelvuldig optreedt.

LITERATUUR

- Barkman, J.J., 1989. The *Dicranello cerviculatae-Campylopodetum pyriformis* in the Netherlands and NW Germany. *Lindbergia* 15: 37-46.
- De Vries, G., 1984. Het Witterveld, een van de gaafste hoogveenrestanten. *Noorderbreedte* 8(2): 39-43.